

ТЕКСТ СТАТТІ ТУТ

НА СЛУЖБІ КЛЮ

*Збірник наукових праць на пошану Любомира Романа
Винара, з нагоди 50-ліття його наукової діяльності*

Київ—Нью-Йорк—Торонто—Париж—Львів, 2000. — 820 с.

Поява видання стала закономірним і помітним явищем в сучасній історичній науці. Спираючись на вступне слово до збірника, можемо стверджувати, що ідея підготовки такої книги на пошану талановитого організатора українського наукового життя, визначного історика, ініціатора створення і Президента Українського історичного товариства, засновника єдиного на Заході україномовного журналу “Український історик”, професора Любомира Винара зародилася кілька років тому. В останній рік другого тисячоліття, коли виповнилося 50 років від початку наукової праці та появи першої наукової публікації ювіляра, а також 30 років від заснування УІТ, том наукових праць істориків із усіх куточків світу, присвячений Л. Винару, нарешті побачив світ. Це відбулося завдяки зусил-

лям Українського історичного товариства, Міжнародної асоціації українців, Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського, Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові, Чернівецького Національного університету ім. Ю. Федьковича та Університету “Острозька Академія”.

Якщо торкнутися структурного аналізу збірника, слід відзначити, що він складається з трьох великих частин. У першій — “П’ятдесят років науково-творчої діяльності Любомира Винара” — вміщені бібліографічні матеріали і статті про різнобічну науково-організаційну діяльність шанованого ювіляра, а також оцінюється його величезний науковий внесок у вивчення найрізноманітніших проблем національної історії.

Особливо хотілося б відзначити статтю “Любомир Винар: життя, діяльність і творчість (з нагоди 50-ліття наукової діяльності)” професора, доктора філософії (історія), іноземного члена НАН України, дійсного члена Наукового товариства ім. Т. Шевченка А. Жуковського. У статті йдеться про життєвий шлях Л. Винара, а також аналізується його наукові здобутки, організаційна діяльність, дослідницька праця (історичні, етнічні студії), робота з видань першоджерельних матеріалів. Як стверджує А. Жуковський, Л. Винару належить понад півтори тисячі різноманітних видань та публікацій, включаючи шістдесят книжок (монографії, посібники і підручники для вищої школи, довідники), наукових і публіцистичних статей, джерельних та джерелознавчих матеріалів, наукових заміток, рецензій тощо. Центральним об’єктом уваги ювіляра є історія України — її різноманітні ділянки й різні періоди, починаючи з українського середньовіччя і аж до новітньої доби. До основних тем досліджень Л. Винара належить історія української козаччини, українська історіографія, історія вітчизняної культури, розвиток наукового життя від епохи середньовіччя до історії державності України в ХХ ст. Окремою ділянкою творчого доробку ювіляра, як зазначає А. Жуковський, є грушевськознавство — галузь сучасної історичної науки, започаткована Л. Винаром в 60-х рр. ХХ ст. А. Жуковський відзначає, що дослідницька діяльність відомого історика охоплює не лише вітчизняну, але й європейську та американську історію, яка відбивається, зокрема, в рецензіях і публікаціях з допоміжних історичних дисциплін. Окрему увагу Л. Винар звернув на дослідження схеми-моделі історії України, її періодизацію і відповідну термінологію. Він вивчає також історичну методологію як невід’ємну частину наукової методології. Не полишає А. Жуковський поза увагою й редакційну роботу Л. Винара: видання і редагування історичних джерел, творів М. Грушевського, О. Оглоблина, Н. Полонської-Василенко, О. Кандиби, Я. Пастернака, Л. Биковського, М. Брайчевського та інших відомих істориків. Як доказ плідної редакційно-видавничої діяльності Л. Винара автор подає зведену таблицю різноманітних історико-культурних видань, випущених у світ ювіляром з 1948 по 2000 р. у багатьох містах Європи та Америки.

Глибокий аналіз наукових праць вченого можемо знайти у статті Я. Калаури “Теоретико-методологічні засади української історіографії (за працями професора Л. Винара)”. Спираючись на неї, ми можемо з повним правом стверджувати про неабиякий внесок відомого історика у розроблення теоретичних і методологічних засад української історіографії. Крім того, Л. Винар сформулював дефініцію української історіографії, розкрив її структуру і місце в історичній науці, дав оригінальне трактування сучасної вітчизняної історичної думки, її провідних наукових шкіл, ґрунтовно висвітлив внесок М. Грушевського та багатьох інших істориків у скарбни-

цю української й світової історичної науки, розкрив важливе значення Українського історичного товариства та його часопису “Український історик” з метою примноження історичних знань.

Не менш цінними і цікавими є статті багатьох інших науковців, розміщені в першій частині збірника. Серед них наукові розвідки О. Домбровського, Л. Биковського, Г. Бурлаки, Ю. Макара тощо. Ці роботи характеризують життєвий шлях ювіляра, його наукові та творчі здобутки, акцентують увагу на основних аспектах досліджень Л. Винара, а також висвітлюють його плідну наукову співпрацю з представниками інших наук. Загалом же статті такого наукового плану відкривають перед нами багато досі не відомих сторінок діяльності Л. Винара.

Надзвичайно тісно у тематичному плані перша частина збірника пов’язана з третьою. Тут публікується архівна документація — джерельні матеріали про наукову діяльність професора Л. Винара та його листування з визначними громадськими і культурними діячами. Вартим особливої уваги, на нашу думку, є список вибраної бібліографії та покажчик книжкових праць, виданих за редакцією вченого. Скориставшись такими матеріалами, читач на власні очі зможе переконатися у надзвичайній працездатності та глибині наукових пізнань Л. Винара. Одним словом, третя частина збірника ще раз підкреслює непересічність постаті Л. Винара і неоціненність його внеску до вітчизняної та світової історичної науки.

Найбільшою в збірнику слід вважати другу частину. Тут розміщені студії вчених з України, Польщі, Словаччини, Франції, Угорщини, Німеччини, США і Канади, присвячені тим ділянкам і галузям історичної науки, у яких ось уже півстоліття плідно працює ювіляр. Серед таких — історіографія, історія княжої доби, козацько-гетьманська держава, нова й новітня історія України, грушевськознавство, етнічні студії та бібліографія.

Заслужовує на увагу публікація М. Брайчевського “Етногенічні проблеми походження українського народу”. Автор статті відзначив, що проблема етногенезу — одна з найважливіших і водночас найскладніших розділів історіографії. На превеликий жаль, сьогодні поки що не створена продумана і загально визнана концепція етногенічного процесу, яка б дала змогу всебічно і впевнено відтворити появу кожного конкретно взятого народу. Звідси розмаїття всіляких концепцій, гіпотез, домислів, побудов, що іноді виключають одна одну. Тому звертаючись до проблем походження українського народу, М. Брайчевський ставив перед собою мету сформулювати принципові історіософські настанови, щоб уникнути прикрих непорозумінь. Виходячи з цього, історик заперечив гіпотезу про те, що мова є головною ознакою етносу, і вважав її хибною. Оскільки етнос, на його думку, є явищем суспільно-історичним, пов’язаним з усіма сферами суспільної діяльності. М. Брайчевський наголосив на тому, що етногенез — це проблема міждисциплінарна, вона є прерогативою й історії, й археології, і мовознавства, й етнографії, й антропології. Нехтування бодай одного з різновидів джерел може призвести до небажаних наслідків.

Щодо етнічного розвитку Русі, то М. Брайчевський подав таку поетапну схему: анти — початкова Русь VI—VII ст. — Київська Русь IX—XIII ст. У першій половині XI ст. від спільного стовбура відокремлюється нова етнічна спільнота, що консолідується як білоруська народність. У середині і другій половині XII ст. відбувається аналогічний процес у північно-східних землях, які стали територіальним фундаментом формування російської народності. Генетичною основою формування українського народу, за словами М. Брайчевського, залишився той загальноруський стовбур у просторових межах колишніх полянських (антських), деревлянських та

частини сіверянських земель. Таким чином, підсумував М. Брайчевський, соціальний розвиток Русі показав: поділ країни на три етнічні масиви уже усвідомлювався на кінець XII ст. і поступово став чинником розгортання політичних колізій.

Оригінальністю поглядів і своєрідним трактуванням історії вирізняється з-поміж інших стаття О. Сидоренка “Ukraine and the Enlightenment” (“Україна і просвітництво”). Характеризуючи XVII—XVIII ст. в європейській історії (знане як епоха просвітництва), автор переконливо доводить, що говорити про епоху просвітництва як таку в Росії треба дуже обережно. Швидше за все просвітництво в Російській імперії було лише коротким, подекуди непомітним відлунням загальноєвропейського широкомасштабного процесу кардинальних змін у культурному і суспільному житті тогочасної Європи, тоді як в Україні цей процес дістав широкого розмаху. Базуючись на двох стрижневих елементах, якими, на думку О. Сидоренка, є козацькі ідеали та візантійська духовність, Україна успішно пережила епоху національного бароко у XVII ст. Козацькі ідеали свободи, індивідуалізму, самовіддачі, що засновані на раціональному філософському підґрунті Київських шкіл, а також ідеї соціальної справедливості, свободи від авторитаризму, зовсім не схожі на ті ідеали, які пізніше захищали французькі якобінці. Вихідці з освічених прогресивних кіл України, як пише О. Сидоренко у своїй статті, підготували ґрунт для реформ Петра I, штовхнувши тим самим Росію на шлях трансформації. На той час вихідці з України займали всю старомосковську церковну ієрархію; міністерство зовнішніх справ складалося з українських службовців і перекладачів. Крім того, зазначає О. Сидоренко, піонери російської економіки — Десницький, Ліванов, Рубановський, Самборський — були вихідцями з України. В галузі мистецтва українці також посідали провідні позиції, варто згадати хоча б композиторів Веделя, Бортнянського, Березовського, письменників Гнедича, Богдановича, Капніста та інших. Проте всі вони, як справедливо відзначив автор, були скуті, з одного боку, своїм високоімперським становищем, а з іншого — українським походженням. Внаслідок такого “двоєдушся” пробилися перші паростки малороської ментальності. Із приходом на престол Катерини II ера українства наблизилася до кінця. Проігнорувавши ідеї просвітництва в Європі та зародження нового громадянського суспільства, Росія стала на шлях відмови від ліберального суспільства, тоді як Європа йшла в напрямку від феодалізму та деспотизму до вільного суспільства. Ще і ще раз підтверджуючи ідеї і винятково прогресивну роль українського просвітництва, О. Сидоренко звертається до філософської спадщини Г. Сковороди та аналізує діяльність Я. Козельського, С. Десницького, В. Каразіна, які зробили вагомий внесок у розвиток поглядів на суспільство, освіту, науку, культуру і релігію.

Перегукується з попередніми працями і дослідження В. Рички “Середньовічна українська держава в історичній схемі Михайла Грушевського та концептуальних вимірах історіографії: проблеми і перспективи”. Повертаючись до опублікованої більше дев’яти десятиліть тому праці М. Грушевського “Звичайна схема “руської” історії й справа раціонального укладу східного слов’янства”, автор статті називає її справжнім маніфестом в обороні прав на існування окремої української історії. Проте дослідник з сумом констатує, що сучасна наука лише механічно репродукує модель-схему розвитку середньовічної української держави, окреслену маргінесно Грушевським і гіпертрофовану учнями його львівської школи. В. Ричка не погоджується з концепцією “Галич — другий Київ”. Він вважає, що це істотно обмежує і збіднює зміст історії середньовічної української держави,

заперечує її існування на теренах Київщини, Переяславщини й Чернігівщини. Автор підкреслює, що незважаючи на державну деструкцію Київської Русі, її стольний град залишався найвизначнішим осередком політичного й духовно-історичного життя, центром притягання всієї України. В цій статті автор зупиняється також на окремих питаннях хронології і причин втрати Києвом значення політичного центру. Викладені в ній міркування є спробою осягнення історичної схеми української середньовічної держави та локалізації можливих шляхів концептуального опрацювання її в національній історіографії.

Зважаючи на обсяг рецензії, ми не маємо змоги приділити увагу іншим не менш важливим і актуальним доробкам, які вміщені в рецензованому збірнику. Сподіваємося, допитливий читач сам зможе знайти в ньому багато цікавого та корисного матеріалу. Взагалі ж збірник має різнобічний характер і є важливим надбанням історичної науки. Переконані, що він стане в пригоді науковцям, викладачам та студентам вищих навчальних закладів, усім, кого цікавить минуле і сьогодення.

С. О. КИРИЛЕНКО (Ніжин)

